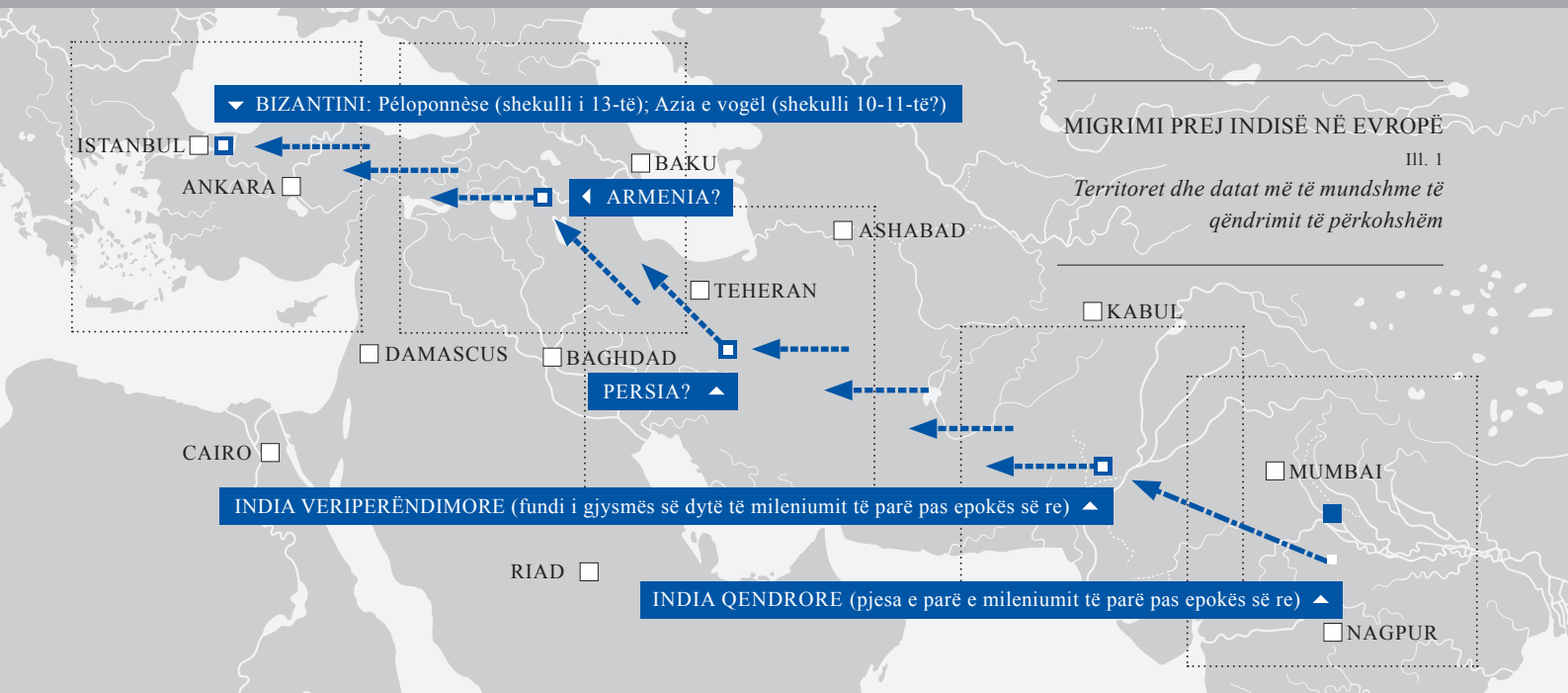

Nga India në Evropë

përpiluar nga redaktorët

India | Shpërngulja në perëndim | Rruga për në Bizantin- Leksiku si Hartë? | Dom, luri, romët: kushërinj por jo vëllezër | Romët në Perandorinë Bizantine | Athingani | Romët në Peloponez

➤ Sipas zbulimeve të linguistikës, antropologjisë kulturore, shkencës së historisë dhe, në vitet e fundit, gjenetikës popullore, origjina indiane e romëve konsiderohet si fakt. Sidoqoftë, se si paraardhësit e tyre kanë ardhur nga India në Evropë, dhe se kur ka ndodhur ky migrim, arsyet e tij dhe se kush saktësisht ishin këta njerëz, e tërë kjo është e hapur ndaj supozimeve. Për shkak të dëshmisë së drejtpërdrejtë, historia para-evropiane e romëve është një çështje e rikonstruksionit.

PARATHËNIE

Origjina indiane e romëve nuk kontestohet. Duke analizuar Romani, gjuhën e romëve, dhe duke e krahasuar atë me gjuhët tjera, mund të demonstron se romët kanë migruar nga India qendrore në pjesët lindore të Indisë veriore, dhe me gjasë kanë qëndruar atje për një kohë. Pastaj, ata me gjasë kanë lëvizur përmes Persisë dhe Armenisë në perandorinë Bizantine, në Azinë e vogël, dhe më vonë në Greqi. Zbulimet gjuhësore

tregojnë për një grup mjaft homogjen i cili ka arritur në perandorinë Bizantine, sepse të gjitha grupet e romëve që ekzistojnë sot kanë një bazë të përbashkët gjuhësore, e cila gjithashtu përfshinë pjesët e leksikut dhe gramatikës të huazuara nga greqishtja.

Gjithashtu, sipas zbulimeve më të vonshme preliminare të gjenetikës popullore, paraardhësit romë ishin indian. Thuhet se këta ishin pjesë e një grupi relativisht të vogël homogjen, siç kurse paraqitet nga analizat e grupeve

të gjakut. Dallimet brenda këtij grupi me gjasë kanë ndodhur vetëm në kohën e arritjes së tyre dhe shpërndarjes së tyre të hershme në Evropë.

Sikurse linguistika dhe gjenetika, antropologjia kulturore supozon se romët fillimisht kishin ardhur nga India. Iu referohet, në mes të tjerave, institucioneve socio-kulturore si forma tradicionale të juridiksionit, apo disa rregullave brenda grupeve, siç ishin urdhurat e pastrimit. Të dyja, juridiksioni i brendshëm i grupit dhe urdhurat e pastrimit

III. 2

Nga një dorëshkrim persian i shekullit të 16-të: Shangul i Indisë i zbavitur nga Bahram Gur

(prej Fraser 1992, p. 34)

mit, gjithashtu mund të gjenden, si disa nocione të disa grupeve të romëve, në nën kontinentin indian. Sidoqoftë, lidhjet e drejtpërdrejta socio-kulturore në mes të grupeve rome dhe indiane, deri më tani nuk janë vendosur.

Shkenca e historisë ka burime në dispozicion që nuk flasin për romët por për grupet që kujtojnë romët në shumë aspekte, dhe të cilat janë barazuar me ta në të kaluarën. Asnjë nga këto supozime nuk kanë mundur të dëshmojnë; por

prapë dokumente të tilla nga Persia dhe regjioni arab na mundësojnë të krijojmë një pamje të popullsisë nomade në ato regjione në të cilat romët me gjasë kanë udhëtuar gjatë migrimit të tyre nga India për në Evropë.

INDIA

Metodat linguistike e bëjnë të mundur përcaktimin e origjinës hapësinore dhe kalimtare të gjuhës Indo-Ariane. Posaçërisht ndryshimet brenda sistemit zanor të një gjuhe e bëjnë të mundur nxjerrjen e përfundimeve lidhur me origjinat e mëhershme. Sidoqoftë, Romani, nuk mund të klasifikohet lehtë. Ajo ka shumë tipare të ashtuquajturave gjuhëve qendrore Indo-Ariane, siç janë Hindi-Urdu, Panjabi, Gujarati apo grupi Rajasthani, por gjithashtu përmban tiparet e gjuhëve veriore Indo-Ariane siç është Kashmiri. Nga kjo dhe pikëpamjet tjera, është ardhur në përfundim se paraardhësit e romëve fillimisht kishin jetuar në Indinë qendrore. Edhe para Epokës së re, ata ishin shpërngulur

në Indinë veriperëndimore, ku kishin qëndruar për një periudhë më të gjatë kohore, para se ta braktisin atë zonë dhe të shpërngulen drejt perëndimit. Kjo teori, e supozuar me 1927 nga specialisti britanik në studimet orientale Ralph Turner, përgjithësisht pranohet sot. [Illa. 1, 3]

SHPËRNGULJA NË PERËNDIM

Koha e saktë kur romët kishin braktisur Indinë nuk dihet. Të dhënat linguistike nuk mund të ofrojnë data të sakta, dhe nuk ka dokumente bashkëkohore për migrimin e romëve përmes Lindjes së Mesme. Janë vetëm shkruarjet e mëvonshëm që i referohen ngjarjeve të këtyre kohërave, gjithmonë nga një distancë prej

shumë shekujve. Në librin e tij “Shahnameh” (Libri i Mbretërve), i shkruar me 1011, poet persian Ferdowsi përmend një legjendë sipas së cilës mbreti indian Shangul i kishte dhënë kolegut të tij persian Bahram V (420-438) 10,000 të ashtuquajturit “Luri” si dhuratë, për ta zbavitur popullin e tij me muzikë. Bahrami iu kishte dhënë Lurëve bimë për t’i mbjellë për shërbimet e tyre; ata kishin ngrënë misrin dhe kishin kërkuar më tepër. Rrjedhimisht, Shahi kishte dërguar Lurët nëpër botë në shpinë të kafshëve të tyre. Legjenda të ngjashme tregohen edhe nga historiografët tjerë. [Ill. 2]

Gjatë sundimit të Bahramit V ekzistojnë dëshmi reale për imigrimin e grupeve të ndryshme të Indisë veriore për në zonën e Persisë. Disa kërkues kanë identifikuar “Lurin” (i quajtur “Zott” ose “Jatt” në burimet arabe) me romët dhe

ROMANI:
NJË GJUHË MODERNE INDO-ARIANE

Fjalët origjinale Indo-Ariane kanë një potencë të madhe morfo-sintaktike, që do të thotë se është e mundur të krijohet, përmes një numri specifik të prapashtesave, nga një fjalë një numër i fjalëve tjera:

ROMANI	ALBANIAN
bar-o	I gjerë, i madhe; i fuqishëm; i vjetër
bar-ipen	Madhësia, dallimi, krenaria
bar-ikanipen	Prepotencë
bar-ikanarel pes	Të zmadhohet
bar-arel	Të pispilloset dhe mburret, të teproj në të veshur
bar-arel avri	Të lavdërohet
bar-arel pes	se vanter
bar-uvel (barol)	Të rritet
bar-eder	oficer (në kuptimin e plotë "më i madh")

Ngjashëm me këto karakteristika, një pjesë e rëndësishme e gramatikës së gjuhës Romani është Indo-Ariane; Romani i sotshëm konsiderohet një gjuhë moderne Indo-Ariane.

III. 4

RRETH ORIGJINËS SË ROMËVE –
LEGJENDAT MODERNE

Kërkimi i shpejtë në Internet tregon si në vijim: "Sinti, Romët dhe grupet familjare" fillimisht kishin ardhur nga "territori indian", dhe ishin "kidnapuar" nga Arabët në shekujt 9-të dhe 10-të, dhe në shekullin e 11-të ishin marrë "si të burgosur" "nga Myslimanët" në fushatat e tyre (që do të thotë "diku 500,000 'Ciganë") ose kishin imigruar – "në grupe të vogla" – në shekullin 14/15-të "përmes Afrikës veriore dhe Ballkanit për në Evropë", ku gjithashtu ishin "sjellë si skllav" 200 vjet para asaj kohe, etj.

Më shumë se "faktet" që pretendohen të përshkruhen, vlera e teorive apo supozimeve mbi origjinën e romëve shpesh qëndron në motivet nga të cilat ato dalin. Sidoqoftë, duhet të përmendet se vetë romët nuk kanë mite apo legjenda rreth origjinës së hershme të popullit të tyre. Tradita e tyre ka qenë dhe në një masë të madhe edhe sot ruhet gojarisht, dhe shumica e romëve e konsiderojnë çështjen e origjinës së tyre të hershme, si çështje politike në aspektin e proceseve të ndryshme të emancipimit që kanë filluar vetëm kohëve të fundit.

III. 5

rrjedhimisht kanë supozuar se ata veçse kishin braktisur Indinë në shekullin e 5-të. Kështu, gjithashtu edhe mungesa e fjalëve arabe në leksikonin Romani ishte shpjeguar: gjatë shekullit të 7-të, Persia ishte futur nën sundimin arab, dhe gjuha Romani përfshinte fjalët persiane por jo edhe arabe në leksikonin e saj. Si rrjedhojë, ishte ardhur në përfundim se romët kishin braktisur Persinë para pushtimit arab. Kështu që legjenda për Lurin shumë lehtë mund ti referohet romëve, të cilët veçse kishin braktisur Persinë në shekullin e 5-të, dhe Indinë edhe më herët për udhëtimin e tyre drejt perëndimit.

Sidoqoftë, këto përfundime, jo doemos duken bindëse. Së pari, ekzistojnë disa versione të legjendës Luri, që dallojnë në çështjet vendimtare, dhe të cilat janë regjistruar vetëm 500 vjet pas ngjarjes së supozuar. Besueshmëria e burimeve të tilla mund të gjykohej duke shikuar në "legjendat" për origjinën e romëve që qarkullojnë sot. Nëse ndonjëri do të donte t'i hulumtonte këto legjenda për fakte historike, përveç faktit se para shumë kohësh një popull atëherë i panjohur kishte ardhur në Evropë, nuk do të kishte pasur sukses. [III. 5]

Gjithashtu edhe argumenti i dytë, mungesa e fjalëve arabe në gjuhën Romani nuk është bindëse. Arabët përbënin vetëm një kastë shumë të vogël sunduese; gjuha që flitej në vend, veçanërisht në mes të pjesës jo aq të arsimuar dhe me më pak ndikim, kishte mbetur ajo persiane edhe nën sundimin arab. Romët gjithashtu mund të kishin jetuar në Persi nën sundimin arab pa adoptuar fjalët arabe. [III. 6]

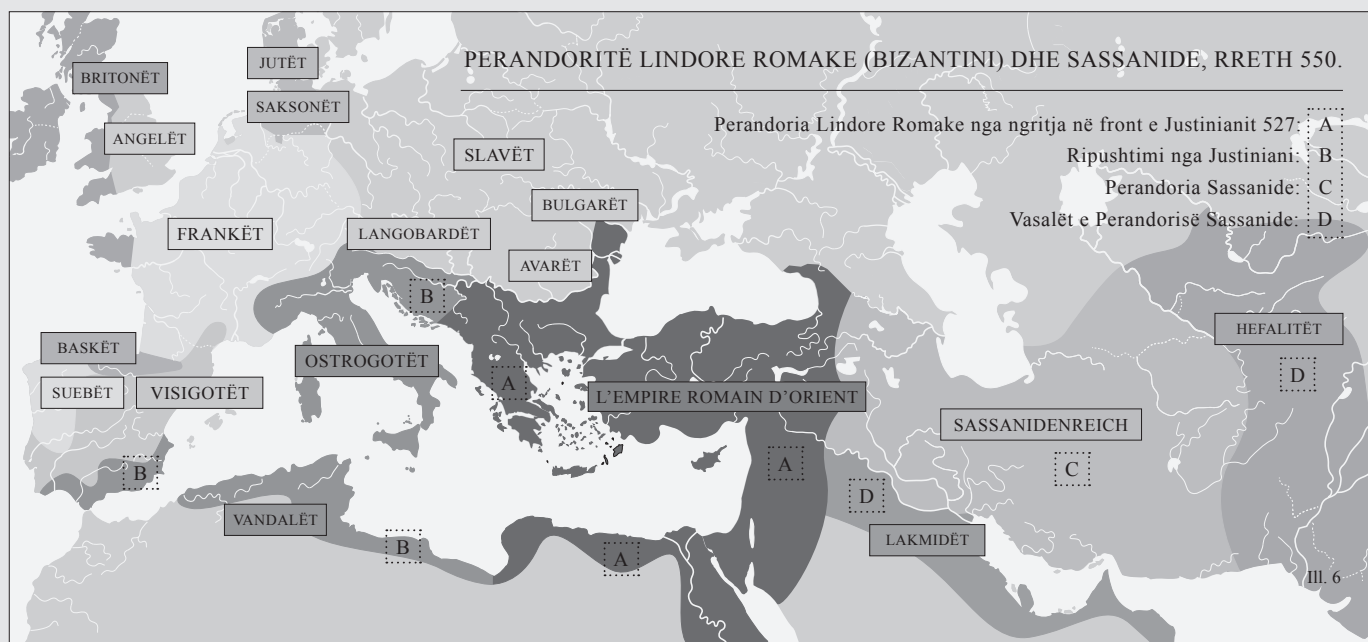
Sidoqoftë, nuk ka asnjë dyshim se në shekullin e 3-të dhe 5-të grupet mobile me profesione shërbyese kishin ardhur nga India në Perëndim. Romët ose ishin në mes të tyre – ose nuk ishin. Si rrjedhojë, sot shumica e shkencëtarëve supozojnë se ka qenë një periudhë e gjatë kohore – në mes të shekullit të 3-të dhe 10-të – gjatë së cilës romët kishin braktisur Indinë, me gjasë në mes të shekullit të 8-të dhe 10-të.

**RRUGA PËR NË BIZANTIN-
LEKSIKU SI HARTË?**

Leksiku i gjuhës Romani (fjalori i gjuhës së romëve) ndahet nga gjuhëtarët

në leksikonin e vjetër para evropian, dhe leksikonin e ri evropian. Leksiku para evropian përbëhet nga fjalët Indo-Ariane, Persike, Armeniane dhe Greke të gjuhës Romani. Pak a shumë ai përdoret nga të gjithë folësit e gjuhës Romani. Leksiku evropian është formuar vetëm gjatë migrimit të grupeve individuale në Evropë për tu bërë ai që është tani, dhe kështu është zhvilluar ndryshe brenda grupeve të ndryshme të folësve të gjuhës Romani. Ndryshe, leksiku autokton në një mënyrë tregon historinë para evropiane të romëve: nga India përmes Persisë dhe Armenisë në Azinë e vogël Bizantine dhe përfundimisht në Bizantinë Greke. Mund të duket e arsyeshme të nxjerret rruga e romëve përmes Evropës në mënyrë të ngjashme. [II. 1,9]

Shpesh shkencëtarët – në mënyrë eksplicite ose implicite – lidhin numrin relativ të fjalëve të huazuara me gjatësinë e qëndrimit të romëve në regjione të ndryshme. Rrjedhimisht, numri i madh i fjalëve greke mund të tregojë për një qëndrim relativisht të gjatë në sferën e ndikimit Bizantin, dhe numri i vogël i fjalëve armene në supozimin se romët vetëm kanë kaluar përmes Arme-

Gjuhëtari, Yaron Matras, argumenton në favor të një lidhje në mes të romëve dhe kastave të nomadëve tregtar në vetë Indi, "Dom":

"Hipoteza e Domit na mundëson t'i atribuojmë profilet socio-etnike të përbashkëta për grupet si rom, lom, dom, luti, ose kurbati me domin e Indisë së traditave të lashta, e jo vetëm duke i shikuar ato si ngjashmëri të rastësishme apo si tipare të marra ndarazi nga grupe të caktuara në vende të ndryshme dhe në kohë të ndryshme. Gjithashtu mund shpjegohet nga etnonimet që nxirren nga emrat e kastave, disa nga të cilat janë të përbashkëta (rom, dom, lom), dhe nga shprehjet e përbashkëta për autsajderat, dhe për më tepër mund ti përshtaten migrimeve perëndimore goxha lehtë duke iu mundësuar grupeve individuale ndërmarrje të përsëritura në kërkim të mundësive të punësimit në profesione të veçanta. [...] Si-

doqoftë, ajo çka e bën hipotezën Dom atraktive është fakti se ajo mund të shpjegoj ngjashmëritë në organizimin social dhe identitetin etnik ndonëse duke mundësuar shumëllojshmërinë gjuhësore: Origjina e kastave nuk ka nevojë të përputhet me origjinën gjeografike ose gjuhësore, përtej faktit të thjeshtë se të gjitha grupet përkatëse vijnë nga India dhe flasin gjuhët Indo-Ariane. Kështu që paraardhësit e Rom, Dom, Lom dhe të tjerëve mund të kenë qenë të shpërndarë gjeografikisht dhe një popull me shumëllojshmëri gjuhësore, me një identitet të përbashkët socio-etnik."

III. 7

(nga Matras 2002, f. 16)

nisë gjatë rrugës së tyre për në Evropë. Mirëpo, këto fakte mund të interpretohen edhe në mënyra të ndryshme.

Fakti se Romani tregon fjalë më shumë të huazuara nga gjuha persiane se ajo armeniane nuk do të thotë me doemos se romët kishin jetuar më gjatë në Persi sesa në Armeni. Ndoshta kontakti i tyre me popullatën shumicë ka qenë – për shembull për shkaqe ekonomike – më i madh në Persi sesa në Armeni. Në fakt, sot gjuhëtarët supozojnë se përkundër gjatësisë së qëndrimit janë kryesisht mënyrat e kontaktit në mes të grupeve të ndryshme të popullatës që përcaktojnë marrëdhënien e tyre gjuhësore. Madje mund të jetë e mundur që pjesët që nuk ishin Indo-Ariane në leksikonin e trashëguar të Romani reflektojnë ndikimet e ndryshme që romët iu

nënshtuan në një regjion të vetëm, dhe prandaj nuk janë një pasqyrim i migracionit të tyre. Kohëve të fundit, gjuhëtari Yaron Matras, ka theksuar Anatolinë jugore në këtë aspekt: në zonën Antioch romët mund të kishin ardhur në kontakt me folësit e të gjitha gjuhëve që ndikuan në gjuhën Romani në Azi.

DOM, LURI, ROMËT: KUSHËRINJ POR JO VËLLEZËR

Një numër i madh i grupeve popullore me kontakt të afërt me Indinë kanë jetuar – dhe ende jetojnë – në Lindjen e mesme – në Turqinë e sotme lindore, Irak, Iran, Afganistan. Sikurse disa nga romët e sotëm dhe me gjasë shumica e romëve më të hershëm, të gjithë kanë tendencë të

profesioneve dhe punëve shëtitëse në sektorin shërbyes, kryesisht në përpunimin e metalit dhe zbatimje. Ata janë të përjastuar nga popullsia shumicë dhe kontakti i tyre me popullsinë shumicë në mënyrë tipike është i kufizuar vetëm në marrëdhëniet ekonomike. Disa nga këto grupe (ende) flasin gjuhët Indo-Ariane: Dom, Karaçi ose Kurbati i Lindjes së mesme (Siria, Palestina, Jordani, në të kaluarën gjithashtu Iraku, Irani, Azerbajxhani) flasin Domari, Parya në Takhikistan përdorin një variacion të Rajasthani, Inku dhe Jat në Afganistan përdorin gjuhën qendrore Indo-Ariane, sikurse Doma nga Hunza-luginw në Pakistanin verior.

Grupet tjera popullore, prej Kaukazi deri në Sudan, njohin gjuhët sekrete leksioni i të cilave është tërësisht ose pjesërisht i origjinës Indo-Ariane; në

TRASHËGIMIA E QËNDRIMIT TË PËRKOZHSHËM TË ROMËVE NË BIZANTIN NË GJUHËN E ROMËVE, ROMANI

Qëndrimi i përkohshëm i romëve në Bizantin është pasqyruar në gjuhën e romëve. Të gjitha dialektet e folura nga grupe të ndryshme të romëve në botë përmbajnë një numër të madh të fjalëve të marra nga greqishtja.

EXEMPLES DE MOTS D'ORIGINE GRECQUE

ROMANI	<i>amoni, amoji, lamoni, amuni drom, drumo foros, foro karfîn, krafîn, karfi, krafni angalin, angali, jangali, gani cipa, cipo, cepa xolin, xoli, xoj, holi kurko, kurke sviri, sivri, svirind, sfiri skamin, skami, štamin</i>	ALBANIAN	<i>kudhër rrugë qytezë, qytet thua përqaftim lëkurë zemërim, mllef, pasion e diel çekan karrige, stol</i>
--------	---	----------	---

Në perandorinë Bizantine, romët gjithashtu kanë rënë në kontakt me grupet tjera etnike. Fjalët nga gjuhët tjera – posaçërisht nga gjuha armene – kanë depërtuar në gjuhën Romani në tokën Bizantine. Minoriteti armen në Bizantin ka qenë mjaft substancial. Për shembull, specialistët arsyetojnë në atë se si fjala Alane “verdan” (veturë) ka ardhur në gjuhën e romëve. Alania (Osetia e sotme) ka qenë një mbretëri disi e vogël në Kaukazin verior. Romët me gjasë kurrë nuk arritën atje gjatë qëndrimit të tyre në Lindjen e mesme. Alanët, sikurse anëtarët e grupeve tjera etnike, ishin punësuar në ushtritë Bizantine dhe fjala e tyre “verdan” shumë lehtë mund të ishte bërë një fjalë në gjuhën Romani ose drejtpërdrejt ose përmes ndonjëres nga gjuhët tjera të folura në Bizantin.

III. 8

COUCHES DU LEXIQUE ROMANI PRÉ-EUROPEËN

INDO-ARIANE

<i>jekh, duj, trin</i>	<i>një, dy, tre</i>
<i>daj, dej</i>	<i>nënë</i>
<i>bokh, bok</i>	<i>uri</i>
<i>thud, thut, thund</i>	<i>qumësht</i>
<i>vast, vas, va</i>	<i>dorë</i>

IRANIAN

<i>ambrol, brol</i>	<i>dardhë</i>
<i>baxt, bax, bast</i>	<i>fat</i>
<i>phurt</i>	<i>urë</i>
<i>angušto, anguš</i>	<i>gisht</i>

ARMEN

<i>dudum</i>	<i>kungull</i>
<i>čekat, čikat</i>	<i>përpara</i>
<i>grast, gra, graj</i>	<i>kali</i>

GREK

<i>efta, oxto, enja</i>	<i>shtatë, tetë, nëntë</i>
<i>papin, papni</i>	<i>patë, rosë</i>
<i>ora</i>	<i>orë</i>
<i>zumi, zumin</i>	<i>supë</i>

Fjalët nga leksikoni para evropian të përbashkëta për të gjitha variacionet e gjuhës Romani.

III. 9

mes tyre Karaçi dhe Luti në Iran, Nawar nga Egjipti, Bahlawan në Sudan dhe Basha ose Lom në Armeni, gjuha e të cilave quhet Lomavren.

Gjithashtu në vetë Indi, ekzistojnë grupe të nomadëve në regjione të ndryshme të cilat janë specializuar në shërbime të caktuara, të tilla si farkëtarë, endës të shportave, blerës vjeturinash, muzikantë dhe vallëzues. Brenda sistemeve të kastave, këta nomadë quhen “Dom”. Kjo shprehje lidhet me autonimin e “Dom” në Lindjen e mesme, “Doma” në Pakistan, “Lom” në Armeni – dhe Roma (“Rrom”, “Rom”) në Evropë. Shumë nga këta nomadë, që jetonin këtë jetë për shkaqe ekonomike, brenda dhe jashtë Indisë kanë emra të ngjashëm për njerëzit që nuk i përkasin grupit të tyre: Romani “gadžo” (“jo-

Rom”), Domari “kazhzh”, Lomavren “kaça”; në Indi Dom “kājēā”, Kanjari “kājārō”, Sasi “kajjā”, Nati “kājā”. Kjo fjalë gjithashtu ka kuptimin “i vendosur” apo “fermer” në gjuhën Romani, që tregon se që herët ata e identifikonin veten si grupe të pa-vendosura.

Ngjashmëritë e dallueshme të këtyre grupeve popullore të ndryshme indiane ose ish indiane në aspektin social dhe gjuhësor i kanë bërë disa hulumtues të supozojnë një burim të përbashkët për të gjitha ose shumicën e këtyre grupeve. Në fakt, pavarësisht nga të gjitha ngjashmëritë gjuhësore, kërkimi i fundit drejtohet nga gjuhët e ndryshme burimore, dhe pa dyshim kah periudhat e ndryshme të migracionit për Rom, Dom dhe Lom. Cilido argument që konsiderohet i drejtë, mbetet fakt se ekzistojnë

grupe popullore në Lindjen e mesme, rrënjët sociale dhe etnike të të cilave me gjasë gjinden në kastën specifike indiane “Dom”. Një kastë nuk definohet as në kuptimin gjuhësor as në kuptimin e afërt etnik; edhe nëse në këtë kastë, romët dhe të gjitha grupet e tjera etnike të përmendura më lart përkisnin së bashku në një periudhë kohore (që në masë të madhe mund të jetë e mundshme), kjo nuk parakupton medoemos një origjinë të përbashkët gjenetike ose gjuhësore-gjenetike. [III. 7]

ROMËT NË PERANDORINË BIZANTINE

Përveç leksikut indian, pjesa më e madhe e leksikut të përbashkët për të gjitha

MBLEDHJA E TAKSAVE

Korrespondenca vijuese është e rëndësishme për historinë e romëve në Bizantin për dy arsye. Në radhë të parë, është dëshmia e parë e qartë e pranisë së romëve në perandorinë Bizantine sepse të dy tekstet përdorin emrin grek të këtij grupi etnik bashkëkohor. Në radhë të dytë, është përmendja më e vjetër e taksimit të “Egyptani dhe Athingani”, e cila deri atëherë sigurisht ishte bërë praktikë e zakonshme; kështu që, romët veçse ishin përfshirë në shoqërinë bizantine në atë kohë, në fund të shekullit të 13-të.

Një letër nga patriarku Gregory II Cyprus i Konstantinopolit (1283-1289) dërguar Megas Logothetes Theodor Muzalon, një zyrtar i lartë perandorak (letra 117, e botuar në Eustratiades), lidhur me ndërhyrjen e tij në një kërkesë të bërë nga një Monembasan i caktuar:

“(…) Një Monembasan, i cili është duke u bërë gati të mbledh taksat për të ashtuquajturit Egyptani dhe Athingani, fuqimisht

mu ka lutur, duke thënë, ‘Zotëriu im, thuaje disi një fjalë për mua, dhe pyet, dhe shpejt ndiej nga zemra juaj perandorake për mua që jam tërësisht i shkatërruar, dhe hapeni zemrën për të më shpërblyer me dhuratën e faljes dhe largoje ankthin tim, që mos të bie prapë në rrezik kur tanimë kam përjetuar aq shumë sa që është përtej kufijve të drejtësisë (…)’”

Patriarku kishte pyetur Megas Logothetes t’ia mundësonte një dëgjim lutësit dhe t’i ndihmonte. Megas Logothetes iu kishte përgjigjur patriarkut (letra 118, e botuar në Eustratiades):

“(…) Lidhur me këtë kërkesë për perandorin më të mëshirshëm për sa i përket mbledhësit të taksave që ka përjetuar një padrejtësi: Nëse padrejtësia është bërë kundër mbledhësit të taksave dhe atij i është vjedhur ajo që paraprakisht kishte mbledhur, njeriu i cili mban shumicën e asaj që mbledhësi i taksave ka mbledhur nuk bën padrejtësi gjithmonë, dhe është më mirë nëse nganjëherë dikush i bën atij keq që ai vetë të mos bëjë ndonjë padrejtësi (…)”.

III. 10

Pelegrini Arnold von Harf ka shënuar me 1497:

“U nisëm në drejtim të periferisë. Shumë njerëz të varfër, të zinj, dhe të zhveshur jetojnë atje. Vendbanimet e tyre janë shtëpi të vogla me kulme të mbuluara me kallam; gjithsej rreth njëqind familje jetojnë në to. Ata quhen Ciganë [“Sujginer”], të njohur në vendin tonë si paganët nga Egjipti [“Heiden”] që udhëtojnë përmes tokave tona. Ata punojnë në zanate të ndryshme si për shembull, këpucëtari, farkëtari.

Ka qenë çudi të shoh një kudhër në dysheme. Një farkëtar ishte ulur në të në të njëjtën mënyrë siç ulen rrobaqepësit tanë në punë

në vendin tonë. Afër tij, gjithashtu në tokë ishte ulur gruaja e tij, që po tjerzte, ashtu që zjarri të ishte në mes tyre. Dy copa lëkure gjysmë të futura në tokë afër zjarrit gjendeshin afër tyre. Kohë pas kohe, gruaja që tjerzte merrte njërën nga lëkurat dhe e punonte. Kështu që rryma e ajrit lëvizte përgjatë tokës deri te zjarri dhe farkëtari ishte në gjendje të punonte.

Këta njerëz kanë ardhur nga një vend i quajtur Gyppe, që shtrihet rreth dyzet milje nga Methoni. Sundimtari turk e kishte

variacionet e gjuhës Romani vjen nga greqishtja. Për më tepër: gjuha Romani ka adoptuar pjesë krejtësisht të reja dhe shumë karakteristike të gramatikës së saj nga greqishtja. [Il. 8,9]

Supozohet se romët kanë kaluar një periudhë më të gjatë dhe formuese të kohës në Perandorinë Bizantine. Në shekullin e 10-të, Perandoria Bizantine shtrihej nga Armenia dhe Kaukazi në lindje përgjatë Azisë së vogël deri në Greqi në perëndim. Por deri në shekullin e 13-të, kur mund të supozojmë praninë e romëve në Peloponez me një shkallë të lartë të probabilitetit, neve gjithashtu na mungojnë dokumente eksplicite nga Bizanti. Dëshmia e parë e qartë në Bizantin daton nga vitet 1280 dhe duket në një letër që jep komente për mbledhjen e taksave nga “Egyptani” [Il.10]

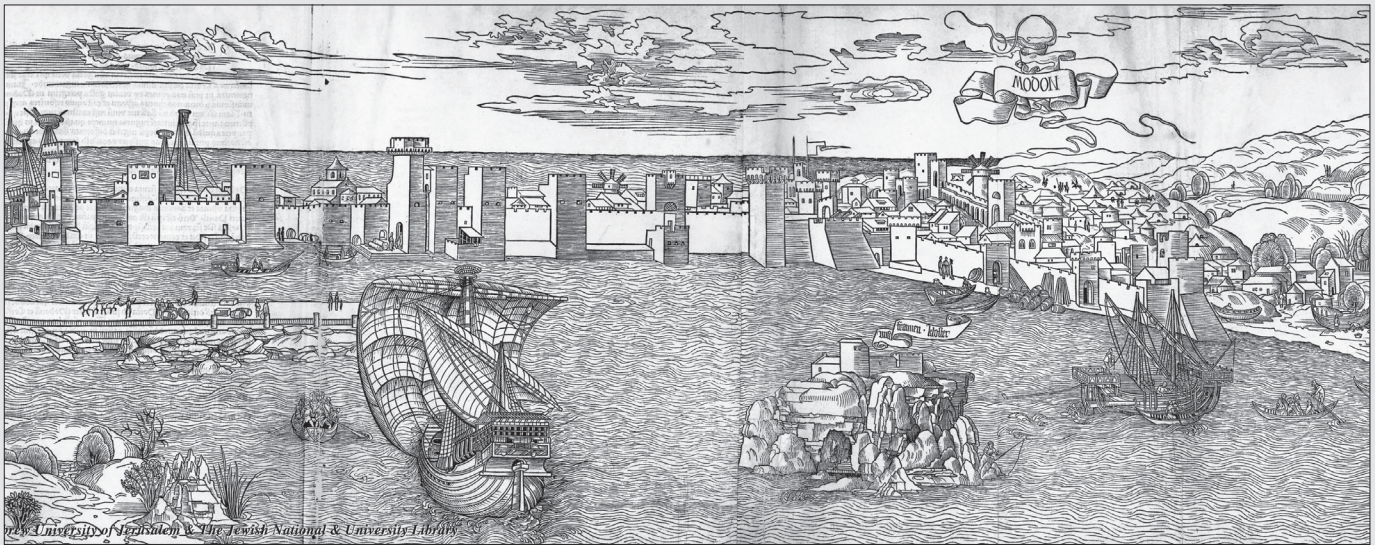
ATHINGANI

Një numër i madh i grupeve popullore me kontakt të afërt me Indinë kanë jetuar— dhe ende jetojnë — në Lindjen e mesme— në Turqinë e sotme lindore, Irak, Iran, Afganistan. Sikurse disa nga romët e sotëm dhe me gjasë shumica e romëve më të hershëm, të gjithë kanë tendencë të profesioneve dhe punëve shëtitëse në sektorin shërbyes, kryesisht në përpunimin e metalit dhe zbatimje. Ata janë të përjashtuar nga popullsia shumicë dhe kontakti i tyre me popullsinë shumicë në mënyrë tipike është i kufizuar vetëm në marrëdhëniet ekonomike. Disa nga këto grupe (ende) flasin gjuhët Indo-Ariane: Dom, Karaçi ose Kurbati i Lindjes së mesme (Siria, Palestina, Jordani, në të kaluarën gjithashtu Iraku,

Irani, Azerbajxhani) flasin Domari, Parya në Taxhikistan përdorin një variacion të Rajasthani, Inku dhe Jat në Afganistan përdorin gjuhën qendrore Indo-Ariane, sikurse Doma nga Hunza-luginw në Pakistanin verior.

Grupet tjera popullore, prej Kaukazi deri në Sudan, njohin gjuhët sekrete leksioni i të cilave është tërësisht ose pjesërisht i origjinës Indo-Ariane; në mes tyre Karaçi dhe Luti në Iran, Nawar nga Egjipti, Bahlawan në Sudan dhe Boshha ose Lom në Armeni, gjuha e të cilave quhet Lomavren.

Gjithashtu në vetë Indi, ekzistojnë grupe të nomadëve në regjione të ndryshme të cilat janë specializuar në shërbime të caktuara, të tilla si farkëtarë, endës të shportave, blerës vjeturinash, muzikantë dhe vallëzues. Brenda sistemeve të kastave, këta nomadë

III. 11

Piktori i Utrehtit Erhard Reuwich i shoqëruar nga Bernhard von Breydenbach në pelegrinazhin e tij në Palestinë me 1483-4. Ai kishte skicuar disa qytete, në mes të cilave edhe Methonin, dhe kishte klishetë e skicave të tij i kishte printuar për herë të parë në vitin 1486.

(1486, Modoni, nga Erhard Reuwich, klishë në dru; nga libri i Bernhard von Breydenbach (1486) Peregrinatio in Terram Sanctam; i digjitalizuar nga Universiteti Hebraik i Jerusalemit dhe Bibliotekës Kombëtare dhe Universitare Hebraike)

pushtuar atë para gjashtëdhjetë vitesh, por shumë fisnikë dhe lordë kishin refuzuar t'i nënshtroheshin vullnetit të tij dhe ikën nga vendi jonë, për në Romë, te Babai i Shenjtë, për të kërkuar nga ai siguri dhe përkrahje. Me kërkesën e tyre ai i dërgoi letra perandorit Romak dhe gjithë princërve të perandorisë me rekomandimin që ata të garantojnë sigurinë e lëvizjes dhe përkrahjes së këtyre njerëzve sepse ata ishin dëbuar nga toka e tyre për besimin e tyre të Krishterë. Sidoqoftë, asnjëri nga princërit e adresuar nuk ofroi ndih-

më. Dhe kështu ata vdiqën nga varfëria, duke ia lënë letrat e Papës stafit të tyre shtëpiak dhe pasardhësve të cilët ende bredhin përreth vendit, duke e quajtur veten Egjiptasit e vegjël. Natyrisht, kjo nuk është e vërtetë, sepse prindërit e tyre kishin lindur në regjionin e Gyppe, të quajtur Tzingania, që shtrihet as në gjysmë të rrugës prej Cologne mbi Rajnë për në Egjipt.”

III. 12

(nga Gilsenbach 1994, p. 114)

quhen “Dom”. Kjo shprehje lidhet me autonimin e “Dom” në Lindjen e mesme, “Doma” në Pakistan, “Lom” në Armeni – dhe Roma (“Rom”, “Rom”) në Evropë. Shumë nga këta nomadë, që jetonin këtë jetë për shkaqe ekonomike, brenda dhe jashtë Indisë kanë emra të ngjashëm për njerëzit që nuk i përkasin grupit të tyre: Romani “gadžo” (“jo-Rom”), Domari “kazhza”, Lomavren “kaça”; në Indi Dom “kājēā”, Kanjari “kājarō”, Sasi “kajjā”, Nati “kājā”. Kjo fjalë gjithashtu ka kuptimin “i vendosur” apo “fermer” në gjuhën Romani, që tregon se që herë ata e identifikonin veten si grupe të pavendosura.

Ngjashmëritë e dallueshme të këtyre grupeve popullore të ndryshme indiane ose ish indiane në aspektin social dhe gjuhësor i kanë bërë disa hulumtues të supozojnë një burim të

përbashkët për të gjitha ose shumicën e këtyre grupeve. Në fakt, pavarësisht nga të gjitha ngjashmëritë gjuhësore, kërkimi i fundit drejtohet nga gjuhët e ndryshme burimore, dhe pa dyshim kah periudhat e ndryshme të migracionit për Rom, Dom dhe Lom. Cilido argument që konsiderohet i drejtë, mbetet fakt se ekzistojnë grupe popullore në Lindjen e mesme, rrënjët sociale dhe etnike të të cilave me gjasë gjinden në kastën specifike indiane “Dom”. Një kastë nuk definohet as në kuptimin gjuhësor as në kuptimin e afërt etnik; edhe nëse në këtë kastë, romët dhe të gjitha grupet e tjera etnike të përmendura më lart përkisnin së bashku në një periudhë kohore (që në masë të madhe mund të jetë e mundshme), kjo nuk parakupton medoemos një origjinë të përbashkët gjenetike ose gjuhësore-gjenetike. [III. 7]

ROMËT NË PELOPONEZ

Për shumë të dhëna i detyrohemi udhëtarëve italian dhe gjerman, që ishin ndalur në qytetin e Methoni në Peloponez gjatë pelegrinazhit të tyre për në Tokën e Shenjtë në Palestinë. Methoni (Modon) ishte në gjysmën e rrugës në mes të Venecias dhe Jaffas, dhe ka qenë një vend ankorimi i çmuar nga udhëtarët për shkak të limanit të tij natyror dhe të sigurt. [III. 11]

Në vitin 1381, veneciani Leonardo di Niccolo Frescobaldi ka shkruar se kishte parë një numër të “Romnitëve” jashtë mureve të qytetit Methoni. Njëqind vjet më vonë Bernhard von Breydenbach, Dekani i katedrales në Mainz, duke u kthyer nga pelegrinazhi në Palestinë ka shkruar se kishin qenë 300 kasolle

QËNDRIMI I PËRKOZHSHËM I MAZARIS NË HADES

Në një punim të hartuar si letër fiktive të datës 21 gusht, 1415, dhe adresuar Holobolit nga Nëntoka, Mazaris përshkruan kushtet ekzistuese në siudheshë:

“Në Peloponez, sikurse vetë e dini shumë mirë, oh, shoku im, jetojnë një numër i llojlojshëm i popujve; nuk është thjeshtë ose shumë e nevojshme të gjurmohen kufijtë në mes tyre, por çdo vesh shumë lehtë mund t’i dallojë ata përmes gjuhëve të

tyre. Ja ku janë më të rëndësishmet: Lakedaimonët, Italianët, Peloponezët, Sllavët, Ilirët, Egjiptasit dhe Hebrejtë (dhe në mes tyre ka vetëm disa njerëz të gjakut të përzier), nga të shtatë (popujt) kryesor.”

Në bazë të përmendjes së Mazarisit se “Romët” ishin një nga popujt kryesor Peloponez në atë kohë dhe se ata flisnin gjuhën e tyre në publik, mund të supozojmë se ata ishin në numër të madh në siudheshë.

III. 13

përreth qytetit, ku “Egjiptasit, të zinj dhe këqij” jetonin. Si shtoi se “Saracenet” në Gjermani, i cili gjoja se kishte thënë se ata ishin nga Egjipti në fakt fillimisht kishin ardhur nga “Gyppe” afër Methoni dhe se kishin qenë spiunë dhe tradhtarë (“Saracens” ka qenë një shprehje e përgjithshme evropiane për turqit dhe arabët). Në vitin 1491 një Dietrich von Schachten raporton se kishin qenë shumë kasolle të varfra jashtë mureve të qytetit Methoni, në një kodër,

shtëpia e “Zigeuner” (“Ciganët”), siç u quanin këta njerëz në Gjermani; sipas von Schachten, shumica e tyre ishin farkëtar me aftësi të mëdha.

Udhëtari Arnold von Harf gjithashtu raporton në shënimet e tij, me 1497, për Methoni “Sujginer” (“Ciganët”). Sipas von Harf, këta njerëz e quanin veten “Egjiptasit e vegjël”; sidoqoftë, ata nuk kishin ardhur nga Egjipti, por nga një regjion afër “Gyppe”, i quajtur “Tzingania”, rreth 40 milje nga

Methoni. Me gjasë, ata kishin ikur në vitin 1440 për shkak të pushtuesve turk. Sidoqoftë, dëshmitë për romët e asaj kohe nuk vijnë vetëm nga pelegrinët. Gjithashtu ka aluzione në poemat e shekullit të 13-të të folklorit bizantin që me gjasë i referohen romëve. Një nga ato punime përmend “egjiptasit” në Peloponez në një mënyrë aq natyrale sa që ne mund të supozojmë se këta njerëz kanë qenë shumë mirë të njohur në Perandorinë Bizantine. [Illi. 12, 13]

PËRFUNDIM

Që nga shfaqja e parë e romëve në Evropë, çështja e origjinës së tyre është ngritur vazhdimisht. Ka çuar në përgjigje të drithëruara. Shkencëtarët modern në asnjë mënyrë nuk janë në harmoni. Por fakti se deri më sot nuk ekzistojnë burime të qarta për historinë para evropiane të romëve, ende inkurajon supozime dhe hipoteza të reja. Faktet e

pakta lejojnë hapësirë të madhe për njëanshmëri, motive dhe qëllime të atyre që merren me këto pyetje. Për shembull, paraardhësit indian të romëve ishin luftëtar ose dijetar. Brahman ose Pariah në historinë e vonshme të shkencës; ndokush mund të lexonte se “romët” nuk kanë ekzistuar fare, se ata thjesht ishin një konstruksion nga jo-romët; është thënë se ata kishin braktisur Indinë në fund të shekullit të 12-të, dhe se e kanë

braktisur në shekullin e 3-të. Asnjë nga supozimet nuk janë “të vërteta”; në situatën më të mirë ato janë pak a shumë bindëse. Madje edhe nëse rikonstruksioni shkencor i historisë para evropiane të romëve nuk do të kishte dhënë rezultate të pamohueshme, ai ka krijuar diskutime shkencore rreth arritjes së bindjes për hipotezat e mundshme. Linguistika dhe antropologjia kulturore kanë luajtur rolin kryesor në atë zhvillim.

Bibliografia

Fraser, Angus (1992) *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner, Teil 1*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Hübschmannová, Milena (1972)** *What can Sociology suggest about the Origin of Roms*. In: *Archiv orientální 40/1*, pp. 51-64 | **Kenrick, Donald (2004)** *Gypsies: from the Ganges to the Thames*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Kenrick, Donald / Taylor, Gillian (1998)** *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*. Lanham: The Scarecrow Press | **Matras, Yaron (2002)** *Romani. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press

© Këshilli i Evropës. Të gjitha të drejtat e rezervuara. Asnjë pjesë e këtij publikimi nuk mund të përkthehet, riprodhohet apo transmetohet në çfarëdo forme apo me çfarëdo mjete, elektronike (CD-Rom, Internet, etj.) ose mekanike, përfshirë fotokopjimi, incizimi apo sistemi i ruajtjes ose mbajtjes së informatave, pa lejen paraprake me shkrim nga Divizioni i Botimit, Drejtoria e Komunikimit (F-67075, Strasbourg cedex ose publishing@coe.int)

PROJEKT PËR EDUKIMIN E
FËMIJËVE ROMË NË EVROPË
<http://www.coe.int/education/roms>

[romani] PROJECT <http://romani.uni-graz.at/romani>